

โลกทัศน์จากภาพพจน์ในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น¹

Worldview of Figures of Speech in Lakhon Nai verse Drama of Early Ratanakosin Period

วุฒิชัย ศรีจรูญ²

wutthichai sricharoon

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏจากการใช้ภาพพจน์ความเปรียบในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การศึกษาพบว่า โลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏจากการใช้ภาพพจน์การเปรียบในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของกวี ทั้งโลกทัศน์ที่มีต่อชีวิต โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพและชาติกำเนิด โลกทัศน์ที่มีต่อเพศชายและเพศหญิง โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและการครองคู่ และโลกทัศน์ที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม ภาพพจน์ลักษณะดังกล่าวนี้ ยังมีความสำคัญและคุณค่าในการอบรมสั่งสอน ให้คติธรรม หรือกล่อมเกลาผู้อ่านให้รู้จักคุณงามความดีและความเป็นจริงของชีวิตอีกประการหนึ่งด้วย

คำสำคัญ: โลกทัศน์, ภาพพจน์, กลอนบทละครใน

Abstract

This article aims to analyze the worldview of poets that appear from the use of figures of speech in poetry and dramas in Lakhon nai verse drama (thai court drama) in the early Ratanakosin period. The study found that the worldview of the poets appearing from the use of figures of speech in poetry and dramas in Lakhon nai verse drama literature in the early Ratanakosin period reflects the worldview of the poets about life, status and origin, males and females, family and couples and society and culture. This figures of speech are also important and valuable in education and morale and helps readers to know the goodness and truth of life as well.

Keywords: world view, figures of speech, Lakhon nai verse drama (thai court drama)

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การใช้ภาพพจน์ในกลอนบทละครสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”

² นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

E-mail: o_sod111@hotmail.com

* Manuscript received July 14, 2020; revised September 10, 2020 and accepted October 22, 2020

บทนำ

ภาพพจน์ (figures of speech) เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์อันเป็น “หัวใจ” สำคัญยิ่งประการหนึ่งของภาษาวรรณศิลป์ทั้งในวรรณคดีโบราณและวรรณกรรมสมัยใหม่ (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2549, หน้า 162) ในการสร้างสรรค์วรรณคดี ภาพพจน์จึงยังผลให้วรรณคดีมีอรรถสททางอารมณ์ และมีสุนทรียะทางความคิด จึงอาจกล่าวได้ว่าภาพพจน์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในมิติด้านวรรณคดีและวรรณศิลป์

อย่างไรก็ดี นักวิชาการวรรณคดีไทยหลายท่านยังชี้ให้เห็นบทบาทของการใช้ภาพพจน์ในมิติอื่น ๆ นอกจากบทบาทในมิติด้านวรรณคดีและวรรณศิลป์ดังกล่าวข้างต้น เช่น งานวิจัยของ นิตยา แก้วกลิ่น (2551) ได้ศึกษาเรื่อง การสืบสรรคจินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย แสดงให้เห็นว่า กวีมีการสืบสรรคจินตภาพเพื่อแสดงถึงโลกทัศน์ของตน ทั้งในด้านโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับชีวิต ธรรมชาติ สังคมและสิ่งแวดล้อม และงานวิจัยของชลดา เรื่องรักย์ลิขิต (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ความเปรียบเทียบและบทบาทของความเปรียบในพระอภัยมณี นิทานคำกลอนของสุนทรภู่ พบว่าการใช้ความเปรียบในพระอภัยมณีมีบทบาทในมิติต่าง ๆ ได้แก่ บทบาทในมิติด้านวรรณคดีและวรรณศิลป์ สังคมและวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครอง รวมทั้งมิติของธรรมชาติวิทยา อีกด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าการศึกษารูปแบบของการใช้ภาพพจน์ในด้านการสะท้อนโลกทัศน์ของกวี ยังไม่มีการศึกษาในกลุ่มวรรณคดีประเภทกลอนบทละครใน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาโลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏจากภาพพจน์ในกลอนบทละครใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของภาษาวรรณศิลป์ด้านการใช้ภาพพจน์ที่มีต่อการสะท้อนความคิด ความเข้าใจของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีต่อโลกและสังคม

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของกวีที่สะท้อนจากภาพพจน์ในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิจัยจากเอกสาร (Documentary research) โดยศึกษาจากวรรณคดีประเภทกลอนบทละครใน ที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือในรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 3 โดยรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาพพจน์และโลกทัศน์ของกวีผู้แต่งที่สะท้อนจากภาพพจน์ในกลอนบทละครใน นำเสนอรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาโลกทัศน์จากภาพพจน์ในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครใน ที่แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือในรัชสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 หรือในระหว่าง พ.ศ. 2325-2394 จำนวน 4 เรื่อง 7 สำนวน ดังนี้

1. รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
2. รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
3. อุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
4. อุณรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
5. อิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
6. อิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
7. ดาหลัง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ผลการศึกษา

โลกทัศน์ คือภาพที่แลเห็นยังเห็นสิ่งต่าง ๆ อันเกิดจากการสังสมความรู้ ประสบการณ์ และวัฒนธรรมที่สั่งสมสืบทอดกันมาในกลุ่มชน (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2521, หน้า 19) โลกทัศน์จึงอาจยังเห็นได้จากภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดี ดังเช่นการใช้ภาพพจน์ความเปรียบ ในฐานะที่วรรณคดีเป็นเครื่องบันทึกความรู้ความคิดและสังคมวัฒนธรรม จากการศึกษาโลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏจากภาพพจน์ความเปรียบในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครใน สะท้อนความคิด ความเห็นของกวี ตลอดจนแสดงความเข้าใจและความรู้เท่าทันความเป็นไปของโลกด้านชีวิตมนุษย์และสังคม การศึกษาได้จำแนกโลกทัศน์ของกวี ได้แก่ โลกทัศน์ ที่มีต่อชีวิต โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพและชาติกำเนิด โลกทัศน์ที่มีต่อเพศชาย และเพศหญิง โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและการครองคู่ และโลกทัศน์ที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม ดังจะอธิบายต่อไปนี้

โลกทัศน์ที่มีต่อชีวิต

กวีแสดงโลกทัศน์ที่มีต่อชีวิตมนุษย์ โดยเป็นการกล่าวถึงลักษณะหรือธรรมชาติของมนุษย์ ความเป็นไปของชีวิต รวมทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ดังนี้

1. โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติของมนุษย์

ในทางพระพุทธศาสนา มนุษย์ หมายถึง ผู้มีใจสูง ได้แก่ คนผู้มีมนุษยธรรม เช่น เมตตา กรุณา เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556, หน้า 297) อย่างไรก็ดี ในทัศนะของกวีผู้แต่งกลอนบทละครในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีได้แสดงถึงความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และลักษณะของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ โดยใช้ภาพพจน์ ความเปรียบได้อย่างคมคายลึกซึ้ง เช่น

1.1 ความตายเป็นธรรมชาติของชีวิตมนุษย์

กวีสื่อถึงความเข้าใจธรรมชาติของชีวิตว่าความตายเป็นความจริงอย่างหนึ่งที่มีมนุษย์ไม่อาจหนีพ้นความตายติดตามตัวมนุษย์อยู่ทุกเมื่อ ดังตัวอย่าง การเปรียบในตอนท้าวลัสเตียนตระหนักถึงความตายของตนว่าดังนอนอยู่ในงจักรกวีเปรียบด้วยภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า “คิดถึงความตาย เป็นเบื้องหน้าดังว่า นอนอยู่ในหว่างจักร” (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1, 2557, หน้า 110) สะท้อนถึงความตายเป็นสิ่งที่อาจเกิดขึ้นกับมนุษย์ได้ทุกขณะด้วยเหตุนี้ ท้าวลัสเตียนจึงให้ศกัณฐ์ครองราชบัลลังก์และปกครองไพร่พลกรุงลงกาสืบต่อจากตน กวียังสื่อ

ถึงความเข้าใจสังขรณ์ของชีวิตว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาของทุกสรรพสิ่ง ตัวอย่าง ในตอนทศกัณฐ์ เปรียบว่า แม้แต่เขาพระสุเมรุอันสูงสุดและเป็นแกนกลางยึดสรรพสิ่งทั้งปวงในสามโลก เมื่อต้องไฟบรรลัยกัลป์ก็ย่อมพินาศลง สิ่งทั้งหลายก็ย่อมอันตรายจนสลายหายไปได้เช่นเดียวกันเป็นสังขรณ์ของธรรมชาติ เช่นเดียวกับสัตว์โลกที่จะหนีความตายไม่พ้นก็เปรียบด้วยภาพพจน์แบบอุปลักษณ์และแบบการอ้างถึง ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 3, 2557, หน้า 404)

มาตรแม่นมิได้ดวงใจกู	รู้แล้วว่าจะม้วยสังขาร์
อันธรรมดาสัตว์เกิดมา	ใช้ว่าจะพ้นความตาย
ถึงเขาพระสุเมรุอันสูงสุด	เป็นมงกุฎโลกทั้งหลาย
ครั้นต้องไฟกัลป์อันตราย	ย่อมรู้จิบหายไปเหมือนกัน

กวียังสื่อว่า ความตายเป็นสิ่งที่หนีไม่พ้น เป็นวัฏจักรของธรรมชาติ ตัวอย่าง ตอนทศกัณฐ์จะ ออกรบครั้งสุดท้ายได้อธิบายเหตุกับนางมณโฑว่า ความตายเป็นเรื่องที่หนีไม่พ้น สัตว์โลกเกิดมาก็ย่อม หนีความตายไม่พ้นทศกัณฐ์จึงยอมสู้ตายแต่จะให้ส่งนางสีดาคืนพระรามนั้นไม่ได้ ความว่า “อันสัตว์เกิดมา ในสงสาร จะหนีพระกาลได้ก็ใช้ที่” (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 3, 2557, หน้า 411) ตัวอย่างนี้ เป็นการใชภพพจน์แบบการอ้างถึง (allusion) โดยอ้างถึงพระกาล หรือยมราช ยมเทพ ธรรมราช ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งความตายในยมโลก (สรวง ศรีเพ็ญ, 2556, หน้า 37) โดยกล่าวเปรียบว่าชีวิตมนุษย์ไม่อาจหนีรอดพ้นพระกาลหรือมนุษย์ทุกคนต้องไปพบกับ พระกาลเมื่อตายแล้วเพื่อพิจารณาคุณงามความดีและบาปนั้นเอง จะเห็นว่า กวีสื่อโลกทัศน์ชีวิตของมนุษย์ ว่าชีวิตย่อมไม่จีรังยั่งยืน มนุษย์ย่อมถึงแก่ความตายในที่สุด ความตายจึงเป็นธรรมดาของชีวิตมนุษย์ และ ความตายเป็นธรรมชาติของการมีชีวิต ตรงกับหลักธรรม “อนิจจะลักษณะ” ของพระพุทธศาสนา อันเป็นการ แสดงถึงสังขรณ์ของชีวิต

1.2 ความดีของมนุษย์เป็นสิ่งคงทนถาวร

คุณค่าของมนุษย์อย่างหนึ่งอยู่ที่ความดี คนไทยเชื่อว่าคุณค่าของมนุษย์อยู่ที่การประพฤติดี และความดีนั้นจะยังคงอยู่ถาวรแม้ว่ามนุษย์จะตายไป กวีแสดงโลกทัศน์ว่าความดีเป็นคุณค่าของมนุษย์อย่าง หนึ่ง เช่น การเปรียบสตรีที่มีคุณค่ากับทองธรรมชาติ ทองนพคุณ ตัวอย่าง ตอนพิเภกกล่าวกับนางสีดา เมื่อนางสีดานั้นรำพันว่าตนนั้นมาอยู่ลงกานานถึงสิบสี่ปี มีแต่ความทุกข์ยาก พิเภกจึงเปรียบนางสีดาว่านางเป็นผู้ ประกอบด้วยความดีงามเป็นทองคำธรรมชาติอันบริสุทธิ์ แม้จะตกลงไฟ หรือพื้นดินก็ไม่มีวันหม่นหมอง ด้วยภาพพจน์แบบอติพจน์และภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 3, 2557, หน้า 435)

บรรดาสตรีในโลก	<u>จะหาเปรียบพระองค์ไม่ได้</u>
<u>อันทองธรรมชาติที่อยู่ไฟ</u>	<u>ถึงจะตกลงในธรณี</u>
ช้านานประมาณกับกัลป์	อย่าสำคัญว่าจะมีหมองศรี
ยิ่งผ่องแผ้วแววฟ้าไม่ราศี	ดังดวงมณีจินดา ฯ

1.3 วาจาของมนุษย์เป็นสิ่งที่เชื่อถือได้ยาก

กวีสอนการพิจารณามนุษย์ให้ลึกซึ้งถึงจิตใจเนื่องจากไม่อาจตัดสินคนอย่างฉาบฉวยด้วยสิ่งที่เห็นจากภายนอก หรือตัดสินจากคำพูดของมนุษย์เท่านั้น ดังในกลอนบทละครใน กวีแสดงโลกทัศน์ข้างต้นผ่านภาพพจน์การเปรียบเทียบเพื่อแสดงคิดว่าวาจาของมนุษย์เป็นสิ่งที่เชื่อถือได้ยาก ยิ่งเป็นวาจาของชายที่กล่าวรักต่อหญิงยิ่งเชื่อถือได้ยาก ตัวอย่าง นางกนิรีเปรียบคำพูดที่ไพเราะของพระอนุรุทเมื่อพำพรณนาความรักที่มีต่อนางเมื่อแรกรักว่าเหมือนกับลมพัดอันเย็นนำสัมผัสต้นไม้ใบไม้ให้หวั่นไหวไปกับสายลม ความว่า “ไพเราะพจนารถพระกษิรมิ ดั่งทิพย์วารีมาเจือใจ คือหนึ่งพระพายชายพัด สัมผัสต้องรุกขชาติให้หวาดไหว” (บทละครเรื่องอนุรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2559, หน้า 232) แสดงให้เห็นว่าคำเกี้ยวพาราสีของชายเมื่อแรกรักย่อมเชื่อถือได้ยากด้วยภาพพจน์แบบอุปลักษณะ

กวียังเปรียบวาจาของชายที่กล่าวรักต่อหญิงซึ่งเชื่อถือได้ยากกับลื่นลม กล่าวคือคำพูดก็เป็นเพียงลมปากมีอาจยื่นยันการกระทำใด ๆ ได้ ตัวอย่าง การใช้ถ้อยคำเหน็บแนมของนางจินตะหราด้วยภาพพจน์แบบนามนัย ด้วยคำว่า ลื่นลม โดยกล่าวว่า “ซึ่งว่ารักนักข่อมมกหน้าย จะเชื่อลื่นลมชายก็ไซ้ที่” (อิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 140)

แม้กระทั่งคำว่าร้ายนินทาที่มีอาจมีสาระสำคัญแต่อย่างไรเปรียบกับลมพัดภูเขา ภูเขาย่อมไม่ไหวติงหรือถล่มลงเพราะลมนั้นได้ ตัวอย่าง ตอนอิเหนาเปรียบความดิฉินนินทาว່ร้ายกับลมพัดภูเขา ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 441)

อันว่าร้ายเรารู้รักษาสัตย์	<u>ดังวายุพัดภูเขา</u>
บุราณท่านข่อมกล่าวมา	จะกลัวความนินทาไปว่าไร ฯ

ตัวอย่างข้างต้น กวีเปรียบด้วยภาพพจน์แบบอุปมา โดยแสดงให้เห็นว่าวาจาของมนุษย์เป็นเพียงลมปาก ยิ่งเปล่งได้ง่ายคายเพียงใดก็ย่อมจะเชื่อถือได้ยากเท่านั้น การแสดงแนวความคิดที่เกี่ยวกับวาจาของมนุษย์จึงเป็นความตั้งใจของกวีที่จะแสดงคติเตือนใจหรือคำสอนเรื่องให้รู้เท่าทันวิสัยของมนุษย์โดยอ้อมอีกด้วย

1.4 ปกติวิสัยของเพศชายและเพศหญิงที่ย่อมจะต้องมีความรู้สึกรักใคร่ต่อกัน

กวีมีความเข้าใจธรรมชาติในเรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางเพศของชีวิตมนุษย์ว่าเป็นเรื่องธรรมดาเป็นธรรมชาติปกติวิสัยโลก เช่น การเปรียบด้วยฝิ่งกับดอกไม้ ไข่กับกา ซึ่งหากทั้งสองอย่างอยู่ด้วยกันจะทำให้มีเหตุเกิดขึ้นด้วยวิสัยของทั้งสองสิ่งมีความปรารถนาต่อกัน และเป็นของคู่กัน ดังตัวอย่างการเปรียบของพระนารายณ์ตอหนักท้าวพระอิสวรที่ประทานนางดารา โดยฝากพาลีให้นำไปให้สุกรีพ

พระนารายณ์กล่าวว่าพระองค์ไม่เห็นด้วย ด้วยชายหญิงเป็นสิ่งที่ปรารถนาต่อกันดังผึ้งกับดอกไม้ย่อมต้อง
 ลี้มรสเกสร นั้นเดียวกับจะฝากไข่ไปกับกาก็เช่นกัน นางดารานั้นยอมไม่ถึงมือสุกรีพเป็นแน่นอน กวีเปรียบเทียบ
 ด้วยภาพพจน์แบบอุปมาและอุปลักษณ์ ดังความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ใน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1, 2557, หน้า 88)

ให้แก่สุกรีพระปี่ศรี	ข้านี้หาเห็นด้วยไม่
คั่งหนึ่งกุมรากับมาลัย	ยอมเป็นวิสัยแต่ไรมมา
อันธรรมชาติแมลงภู	อยู่ใกล้เรณูบุปผา
หรือจะไม่คลึงรสบุษบา	จะฝากไข่แก่กาก็ผิดไป
แล้วพญาสุกรีพอนุชา	จะไม่ได้คาราพิสมัย
พระองค์มังกูสุราลัย	ภูวาโนยงถวิลจินดา ฯ

การเปรียบเทียบธรรมชาติของเพศชายและเพศหญิงนี้ เป็นการเปรียบเทียบโดยใช้ภาพพจน์ เปรียบคู่
 ซึ่งเป็นกลวิธีในการใช้ภาพพจน์สอง โครงสร้างภาพพจน์มาเปรียบเทียบในความเดียวกัน การเปรียบเทียบในลักษณะ
 ธรรมชาติของเพศชายเพศหญิงที่เป็นของคู่กัน หรือขาดจากกันได้ยากนี้ นอกจากจะเห็นลักษณะของปกติ
 วิสัยชายกับหญิงซึ่งเป็นอารมณ์ความรักใคร่และเกิเลสของมนุษย์แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของกวีที่มี
 ต่อธรรมชาติของหญิงชายอีกด้วย

2. โลกทัศน์ที่มีต่อความรัก

มนุษย์มีกามตัณหา ซึ่งเป็นความอยากอย่างหนึ่ง คือ อยากในสิ่งน่ารักใคร่พอใจ ความอยากในสิ่ง
 ที่น่ารักใคร่นี้ นำไปสู่ความร้อใจและความทุกข์ (พุทธทาสภิกขุ, 2532, หน้า 35) ทั้งนี้เพราะมนุษย์ให้
 ความสำคัญ“ยึดถือ ยึดมั่น” กับความรัก ซึ่งเป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนอยู่เสมอ กวีแสดงโลกทัศน์ดังกล่าว ดังนี้

2.1 ความรักเป็นสิ่งที่ยึดติดมนุษย์ทำให้มนุษย์ลุ่มหลง

กวีเปรียบเทียบความรักความลุ่มหลงกับบ่วงที่ผูกมัดใจคนไว้ ดังตัวอย่าง ตอนสุกรีพ หนุมาน และ
 นิลนนท์เข้ามาพบตัวทศกัณฐ์ขณะตั้งพิธีอุโมงค์ แม้ทั้งสามจะจุดลากก่อกวนทศกัณฐ์อย่างไรก็ไม่เป็นผล
 หนุมานจึงคิดทำอุบายว่า หากล่อลวงทศกัณฐ์ด้วยความรักซึ่งเป็นโลกียวิสัยของสามีภรรยา ก็จะทำลายพิธี
 ของทศกัณฐ์ได้ เพราะความรักนั้นเปรียบได้กับบ่วงที่มัดใจไว้ ด้วยการไปอุ้มนางมณโฑมาช่วยทศกัณฐ์จนทำ
 ให้พิธีอุโมงค์ของทศกัณฐ์ล่ม อันเนื่องมาจากความรักความหวงแหนที่มีต่อนางมณโฑ กวีเปรียบเทียบด้วย
 ภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกมหาราช เล่ม 3, 2557, หน้า 152)

อันโลกีย์เป็นที่แหนหวง	คั่งบ่วงผูกพันทั่วหล้า
อันวิสัยใคร่โลกธรรมดา	เสนหาโทโสใกล้กัน ฯ

2.2 ความรักเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน

กวีเปรียบเทียบความรักเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนกับสายน้ำอันไหล เช่น ความว่า “เสด็จแล้วที่ไหนดจะคืนมา เหมือนสายคงคาอันหลังไหล มีแต่กระแสเชี่ยวเป็นเกลียวไป ไหนดเลยจะไหลกลับมา” (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2559, หน้า 258) ซึ่งเป็นการเปรียบด้วยภาพพจน์แบบอุปมา

กวียังเปรียบเทียบความรักเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนกับการได้รับรสชาติอาหาร กล่าวคือ เปรียบความรักกับรสชาติของอาหารในคราวแรกรักกับความอร่อยหวานกับคราวเมื่อความรักจืดจางร้างราไปย่อมจะมีรสชาติที่ผิดกัน กินอาหารก็จะไม่รู้สึกรสหวานอร่อยดังที่เคยกิน สื่อให้เห็นถึงจิตใจที่มีความไม่แน่นอนของผู้มีความรัก กวีเปรียบด้วยภาพพจน์แบบอุปมาและอุปลักษณ์ ดังตัวอย่าง (อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 406)

เหมือนเขาเปรียบเทียบความเมื่อยามรัก	แต่น้ำผักดัมขมก็ขมหวาน
ถึงยามยี่ดึกจืดกร่อยทั้งอ้อยตาล	เคยโปรดปรานเปรี้ยวเค็มรู้เต็มใจ

2.3 ความรักเป็นสิ่งสำคัญและมีความหมายต่อมนุษย์

มนุษย์ให้ความสำคัญกับความรัก เนื่องจากจะเป็นกิเลสอย่างหนึ่ง เพราะมนุษย์คาดหวังว่าความรักจะนำพามาซึ่งความสุขด้วย เช่น การเปรียบความรักกับสิ่งสำคัญของตน ตัวอย่าง ตอนอิเหนาหวังจะให้นางบาทยันทิ้งเลียงนางนุชบาเป็นแม่สื่อ โดยกล่าวว่าตนนั้นรักนางบาทยันทดกรีขประจำตัวติดกายตน ความว่า “รักเหมือนหนึ่งกรีขที่น้องเหน็บ ยากที่จะเก็บเอามาว่า” (อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 373) ภาพพจน์แบบอุปมานี้ แสดงให้เห็นว่าความรักที่อิเหนามีนั้นเปรียบได้กับสิ่งสำคัญที่สุดของตนคือกรีขอาวุธคู่กายตน ในมลายูกรีขถือว่าเป็นอาวุธคู่กายที่สำคัญมาก จะเห็นว่าการเปรียบความรักกับอาวุธคู่กาย เป็นการสื่อถึงความรักว่ามีความสำคัญและมีความหมายต่อมนุษย์ นอกจากนี้ยังพบการเปรียบความรักกับดวงตา ดวงใจ และดวงชีวิต ซึ่งล้วนเป็นอวัยวะสำคัญของร่างกายแสดงให้เห็นว่าความรักเป็นส่วนหนึ่งและเป็นส่วนสำคัญของความเป็นมนุษย์อีกด้วย

2.4 ความรักเป็นเหตุแห่งความทุกข์

กวีสื่อว่าความคิดถึง การพลัดพราก หรือการไม่ได้ประสบกับสิ่งที่รักว่าเป็นทุกข์อย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ โดยเฉพาะความรักของหนุ่มสาว เช่น การเปรียบอานุภาพของความรักทำให้เกิดความทุกข์ร้อนรุ่มกับไฟ หรือ “เพลิงราคะ” ด้วยภาพพจน์แบบอุปมา ดังตัวอย่าง ตอนอิเหนาเปรียบความรักที่มีต่อนางสะการะวาตี (อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 171)

เมื่อความรักร้อนใจดังไฟกัลป์	จะให้กลิ่นให้ทนกลใด
เจ้าจะห้ามความอื่นไม่ขันขาด	อันจะห้ามปฏิพัทธ์นี้ไม่ได้

จะเห็นว่า กวีเปรียบเทียบความรักเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนกับสายน้ำ และการเปรียบเทียบอานุภาพของความรักกับไฟส่วนหนึ่งมาจากความคิดอันเป็นความผูกพันของมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะสายน้ำเป็นสิ่งที่ไหลไม่หยุดนิ่ง คาดเดาได้ยาก นอกจากนี้อาจมาจากอิทธิพลตามแนวพุทธศาสนาที่เห็นว่า น้ำ คือ กิเลส ย่อมไหลดิ่งลงสู่ที่ต่ำ เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งอาจไหลได้ตลอดเวลา เช่นเดียวกับใจของมนุษย์หรือความรักความหลงใหลที่อาจทำให้เกิดความปรารถนาไม่หยุดนิ่งได้ตลอดเวลาเช่นสายน้ำ ส่วนไฟเป็นสิ่งที่มีความสมบัติเด่นที่ความร้อน มีอานุภาพเผาผลาญสิ่งต่าง ๆ ได้ ไฟยังเปรียบได้กับกิเลส ที่ทำให้มนุษย์เกิดความปรารถนาและกระทำตามใจของตนเพื่อให้ได้มาซึ่งความรัก แม้จะต้องประสบกับความยากลำบาก เจ็บปวด หรือทุกข์เพียงใดก็ตาม ซึ่งความยากลำบาก ความทุกข์ทรมานนั้นก็เปรียบได้กับความร้อนของไฟ ซึ่งไฟตามแนวพุทธศาสนาก็เป็นสัญลักษณ์แทนกิเลสที่เผาใจนั่นเอง นอกจากนี้ยังพบการเปรียบเทียบอานุภาพของความรักกับการถูกอาวุธศรธนูปีกร่างกายอีกด้วย เช่น “ความรักรุ่มริงตรึงใจ ดังศรเสียบอยู่ในกายา” แสดงให้เห็นว่าทำให้ร่างกายเจ็บปวดทรมาน

3. โลกทัศน์ที่มีต่อความสุข

ความสุข คือ ความสบาย หรือความสำราญ เป็นความน่าชื่นรื่นกายรื่นใจ ประกอบด้วยความสุขทางกาย เรียกว่า “กายิกสุข” และสุขทางใจ เรียกว่า “เจตสิกสุข” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556, หน้า 19) กวีมักเปรียบเทียบความสุขของตัวละคร ไม่ว่าจะเป็นความดีใจ สมหวัง หรือความสุขจากการได้เสพสังวาสไปเปรียบกับการได้รับความเย็น ความชื่นน้ำจากน้ำ ทั้งนี้เพื่อสื่อว่า สำหรับมนุษย์แล้ว ความสุข คือ “ความเย็น” โดยกวีเสนอว่า “ความสุข คือ สิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์” โดยพิจารณาจากความเปรียบหลายแห่งที่กวีมักเปรียบเทียบว่า ความสุข ความดีใจ และความสมปรารถนา เป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความสุข และมีชีวิตที่ยืนยาว โดยนำไปเปรียบกับการได้ดื่มน้ำอมฤตของเทวดาที่ทำให้ผู้ที่ได้ดื่มน้ำอมฤตมีความชื่นใจหรือเป็นอมตะ ดังเช่นเมื่อนางอุษาได้ยินนางศุภลักษณ์พูดว่ามีเพียงพระอุณรุทที่ยังไม่ได้ไปวาดรูปมา นางก็ยินดีมีปีติขึ้นจากความทุกข์ที่รุ่มร่าร้อนใจอยู่ที่พลันหายไปดังเอาสุราอำมฤตมารดราดให้ กวีเปรียบด้วยภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2545, หน้า 195)

ดั่งเห็นองค์พระพงศจักรกูช	วรณูพิศวาสจะขาดใจ
ด้วยวาสนาจะควรกัน	เทวัญประสาทลงมาให้
บรรดาร้อนร่าฤทัย	ก็สะส่างออกไปทันที
ดั่งใครเอาน้ำสุรามฤต	มารดทรวงดวงจิต โนมศรี

การเปรียบเทียบสุขกับน้ำอมฤต หรือทิพย์ในสวรรค์ด้วยภาพพจน์แบบอุปมา โดยแสดงให้เห็นว่า ความสุขนั้นเป็นความสุขที่หาความสุขใดในโลกมาเปรียบเทียบได้ยากหรือเปรียบเทียบมิได้ เป็นการเปรียบถึงอุดมคติแบบพราหมณ์

4. โลกทัศน์ที่มีต่อความทุกข์

ความทุกข์ คือ สภาพที่ทนได้ยาก ความทุกข์ ความไม่สบาย ประกอบด้วยความทุกข์ทางกาย เรียกว่า “กายิกทุกข์” และทุกข์ทางใจ โทมนัส เรียกว่า “เจตสิกทุกข์” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556, หน้า 19) จากการศึกษาภาพพจน์ความเปรียบหลายแห่งที่สะท้อนให้เห็น โลกทัศน์ที่กวีไทยมีต่อความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจ ทั้งความทุกข์ที่เกิดจากความโกรธ ความแค้นใจ ร้อนใจ กวีมักเสนอให้เห็นว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์นี้เป็นสิ่งที่ไม่นอกจากจะทำลายมนุษย์ด้วยกันเองแล้ว ยังทำลายชีวิตและจิตใจของผู้ที่มีความทุกข์เองด้วย กวีเสนอโลกทัศน์ที่มีต่อความทุกข์ ความโกรธแค้น เจ็บใจ ร้อนใจ เป็นสิ่งนำมาซึ่งความทุกข์เหมือนไฟที่เผาผลาญ โดยเปรียบเทียบความทุกข์ความไม่สบายกายและใจว่าเหมือนมีไฟมาเผาผลาญ ตัวอย่างเช่น การเปรียบเทียบความร้อนใจเจ็บแค้นใจของนางศรีสุดาที่มีต่อนางอุษา ดังเพลงพิชิตศอกทรวงไม่อาจมอดดับลงได้ กวีเปรียบด้วยภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2559, หน้า 176)

เมื่อนั้น	องค์นางสุดามาศรี
คิดแค้นอุษานารี	ทุกทิวาราตรีไม่เว้นวาย
นั่งนอนร้อนเร่ารำคาญจิต	คั่งเพลิงพิชิตศอกทรวงไม่รู้หาย
แต่กลั่นกลั่นยิ่งชำระกาย	โคมฉายจึงเรียกพี่เลี้ยงมา

กวียังแสดง โลกทัศน์ที่มีต่อความโศกเศร้าเสียใจเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความทุกข์ทรมานเหมือนได้รับจากอาวุธปักแทงที่ดวงใจซึ่งเป็นอวัยวะสำคัญ ดังตัวอย่าง เมื่อพระไกรสูทกับมเหสีทราบข่าวพระอุณรุทหายตัวไป เสียใจเหมือนสรบปักอกจนแทบสิ้นใจ กวีเปรียบโดยภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ ความว่า (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2545, หน้า 212)

ชานชาบอาบไปด้วยพิษร้อน	อวรณ์หวาดใจใจหาย
ไม่อาจจำถ้อยคำบรรยาย	ซึ่งโคมฉายทูลแจ้งกิจจา
ศร โศกเสียบทรวงดวงจิต	เพียงสิ้นชีวิตสังขาร
ลิ้มเนตรขึ้นถามกัลยา	เมื่อกี้เจ้าว่าประการใด

จะเห็นว่า การใช้ภาพพจน์การเปรียบเทียบในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สะท้อนให้เห็น โลกทัศน์ของกวีในด้าน โลกทัศน์ที่มีต่อชีวิต ได้แก่ ธรรมชาติของมนุษย์ ความรัก ความสุข ความทุกข์ ซึ่งแสดงถึงชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางความแปรเปลี่ยนไม่เที่ยงของชีวิต

โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพและชาติกำเนิด

กล่าวได้ว่าสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นสังคมศักดินา ซึ่งเป็นสภาพสังคมที่มีรูปแบบเดียวกันและสืบเนื่องกับความเป็นกรุงศรีอยุธยา สังคมศักดินา มีชนชั้นปกครองมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำสูงสุด โดยมีขุนนางเป็นผู้สนองรับราชการและมีสิทธิ์เหนือราษฎร ซึ่งเป็นชนชั้นถูกปกครองหรือไพร่ ซึ่งมี

จำนวนมากและเป็นกำลังสำคัญที่สุดของสังคม ด้วยสภาพสังคมเช่นนี้ทำให้เห็นโลกทัศน์ของกวีที่มีต่อสถานภาพและชาติกำเนิดของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จำแนกตามลักษณะทางสังคมแบบกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ประเด็น ได้แก่

1. โลกทัศน์ที่มีต่อกษัตริย์

กวีแสดงโลกทัศน์ที่มีต่อกษัตริย์และพระประยูรวงศ์ว่าเป็นผู้ที่มีสถานะสูงส่งกว่าคนทั่วไป กลอนบทละครในมักสื่อถึงความคิด โลกทัศน์ที่กวีมีต่อสถาบันกษัตริย์ว่าอยู่ในฐานะเทวราชา ได้รับการยกย่องว่าเป็น “สมมุติเทพ” และมีสถานะที่อยู่เหนือคนทั่วไป ดังจะเห็นได้จากการใช้ความเปรียบของกวีในการชมความงามของตัวละครที่เป็นกษัตริย์หรือวงศานุวงศ์ว่ามีความงามจุฑาเหมา กวีได้สื่อโลกทัศน์ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ว่าเป็นผู้ที่มีเกียรติและงดงามกว่ามนุษย์ทั่วไป การชมความงามของตัวละครกษัตริย์โดยเปรียบกับเทพเจ้า พระอาทิตย์ หรือมงกุฏ กวียังสื่อถึงบุญญาธิการและความสูงส่งของตัวละครกษัตริย์ว่า มีฐานันดรศักดิ์ที่สูงส่งกว่าคนทั่วไป ดังตัวอย่าง การเปรียบบุญญาธิการของท้าวทศรถผู้ปกครองกรุงอโยธยามีพลาณุภาพดังพระอาทิตย์ ความว่า “ก็ครองกรุงบำรุงโลกา ขอบขันธ์เสมาชนบท ทรงเดชฤทธิรอนจรยศ ปรากฏคังควงสุริยัน” (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1, 2557, หน้า 203) การเปรียบตัวละครกษัตริย์กับดวงอาทิตย์ด้วยภาพพจน์แบบอุปมาดังนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความสง่างามและความยิ่งใหญ่กว่าคนทั้งปวงของสถานะกษัตริย์แล้ว ผู้วิจัยยังเห็นว่า การเปรียบตัวละครกษัตริย์กับดวงอาทิตย์ยังสื่อให้เห็นถึงพลาณุภาพของกษัตริย์ที่สามารถให้ทั้ง “คุณ” และ “โทษ” อันใหญ่หลวงแก่ทุกสรรพสิ่งได้เช่นเดียวกับดวงอาทิตย์นั่นเอง

กวียังใช้กลวิธีการเปรียบด้วยลักษณะภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ เพื่อให้ความหมายที่แน่นแฟ้นขึ้นอีกด้วย เช่น การเปรียบตัวละครชายที่เป็นกษัตริย์กับดวงจักร หรือกงจักรซึ่งมีอานุภาพในการทำลายล้าง เพื่อแสดงโลกทัศน์ที่มีต่อกษัตริย์ว่าเป็นผู้ที่มีสถานะสูงส่งกว่าคนทั่วไป ความว่า (บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2516, หน้า 2) “พระเป็นจอมจุลจักรในกาหลังเองหยั่งหนึ่งหรัคกาหารา” หรือยังพบการเปรียบตัวละครชายที่มีสถานภาพเป็นกษัตริย์กับดวงจันทร์อันสูงส่งส่องสว่างอยู่กลางท้องฟ้าในยามค่ำคืน ความว่า (บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2516, หน้า 2) “อันพระหริวงศ์องค์สุคนั้น เป็นจอมจันทร์จักรภพสูงส่ง” การเปรียบตัวละครที่มีสถานภาพเป็นกษัตริย์กับดวงจักรและดวงจันทร์ด้วยภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ดังนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงอานุภาพและความเด็ดขาดสูงสุดดังเช่นการเปรียบกับดวงจักรและความงามที่เป็นสิ่งสูงสุดดังที่เปรียบกับดวงจันทร์ ซึ่งนอกจากแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์มีสถานภาพยิ่งใหญ่กว่าคนทั้งหลาย แล้วยังสื่อให้เห็นถึงอานุภาพของกษัตริย์ที่สามารถให้ทั้ง “คุณ” ดังจะเห็นได้จากดวงจันทร์ที่ให้ความงามและแสงส่องสว่างในยามค่ำคืน และ “โทษ” จากการเปรียบกับกงจักรที่มีอานุภาพในการทำลายล้างนั่นเอง

กวียังแสดงโลกทัศน์ที่มีต่อกษัตริย์ว่ามีสถานะเทียบเท่าพระยาจักรพรรดิราชตามคติไตรภูมิที่กล่าวถึงบุญญาบารมีของพระยาจักรพรรดิราชในชมพูทวีปว่ามีแก้วคู่บารมี 7 ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว “แก้ว” ในที่นี้ใช้เพื่อแสดงความสำคัญของวัตถุ หรือ

บุคคลที่มีความเฉลียวพิเศษสุดกว่าคนทั่วไป จากการศึกษาความเปรียบในกลอนบทละครใน พบว่า กวีนำ แก้วบุญบารมีของพระยาจักรพรรดิราชมาเปรียบกับตัวละครและเหตุการณ์ของเรื่อง ตัวอย่าง พระราม เปรียบชื่นชมปัญญาของหนุมานว่ามีปัญญาและกำลังยิ่งก้ำขุนพลแก้วของพระมहाจักรพรรดิราชกษัตริย์ กวีเปรียบโดยใช้กลวิธีภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 3, 2557, หน้า 400)

ชื่อตรงจงรักภักดี	จะมีสิ่งใดเปรียบก็หาไม่
ถึงจะเอาเดือนดาวอโนทัย	ก็จะได้ตั้งใจไม่ยากนัก
หนุมานเหมือนหนึ่งขุนพลแก้ว	หาไม่ได้แล้วทั้งไตรจักร
เป็นคู่สร้างมาล้างเหล่ายักษ์	ปรบักษ์พ่ายแพ้ฤทธา ฯ

การเปรียบชื่นชมปัญญาของหนุมานที่สามารถตัดเศียรของวิรุญจำบังว่าเป็นผู้เลิศชายด้วย พละกำลังใช้สิ่งใดก็ได้ตั้งใจจักรแก้ว หรือจักรวิเศษ ความว่า “ใช้ไหนก็ได้ราชการ ปานประหนึ่งจักรแก้ว อันฤทธา” (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 3, 2557, หน้า 213) จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีเปรียบหนุมาน ทหารเอกของพระรามกับขุนพลแก้ว และจักรแก้วซึ่งเป็นกลวิธีการเปรียบเทียบแบบอุปมา ทั้งนี้เพื่อสื่อให้เห็นว่าพระรามซึ่งเป็นตัวละครกษัตริย์มีฐานะ เทียบได้กับพระยาจักรพรรดิราชในชมพูทวีปนั่นเอง

2. โลกทัศน์ที่มีต่อไพร่ฟ้าประชาชน

กวีสื่อถึงกษัตริย์ว่ามีฐานะที่สูงส่งและมีอำนาจ โดยเปรียบกับสิ่งที่อยู่สูงและเป็นหลักของนคร เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ แผ่นฟ้า ปีน เป็นต้น ในขณะเดียวกัน ประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองของ กษัตริย์ กวีสื่อถึงบุคคลในกลุ่มนี้ว่าเปรียบได้กับต้นหญ้า ใบไม้ เพื่อสื่อถึงความต่ำต้อย และไร้พลังอำนาจ ดังเช่น การเปรียบสถานภาพของตัวละครที่เป็นราษฎรกับเส้นหญ้า ใบไม้ ดังตัวอย่าง การเปรียบสงคราม ทำให้ราษฎรผู้คนจะได้รับความเดือดร้อนไปทั่วจากศึกสงครามนี้เช่นเดียวกับการถูกลูกธนูไปทุกเส้นหญ้า กวีเปรียบโดยใช้กลวิธีภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ ความว่า (อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 445)

แล้วเกิดณรงค์สงครามเล่า	ก็ร้อนไฉนร้อนเรามาใหม่
ร้อนทุกเส้นหญ้าแลใบไม้	ครั้นค่อยคลายใจจึงตั้งการ

นอกจากนี้ กวียังเปรียบราษฎรกับอาวุธซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการปกป้องเมืองให้ปลอดภัย จากข้าศึก อย่างไรก็ตาม อาวุธที่หมายถึงราษฎรนี้ ก็ไม่สามารถจะออกรบได้ หากไม่มีผู้ถือ ซึ่งในที่นี้คือ กษัตริย์และกองทัพ ทั้งนี้จากกล่าวได้ว่า กวีสื่อว่าราษฎรเป็นกลุ่มบุคคลที่ไร้ซึ่งอำนาจเป็นของตนเอง จำเป็นต้องพึ่งพากษัตริย์นั่นเองตัวอย่างเช่น ความเปรียบตอนสุกรีพสอนหนุมาน กวีเปรียบด้วยความหมาย อย่างลึกซึ้งด้วยกลวิธีภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 2, 2557, หน้า 61)

ฝ่ายฝูงอาณาประชาราษฎร์	คือสาตราวุธทั้งหลาย
ถึงผู้นั้นประเสริฐเลิศชาย	แม้จิตใจจากกายก็บรรลีย์
อาวุธไม่มีผู้ถือ	ควรหรือจะวิ่งเข้ารบได้
อันท้าวชมพูฤทธิไกร	จะสะกดเอาไปด้วยมนตรา ฯ

จะเห็นว่า โลกทัศน์ที่มีต่อกษัตริย์และไพร่ราษฎรซึ่งถูกแบ่งแยกทางชนชั้นด้วยสถานภาพและชาติกำเนิดของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมาจากระบบสังคมแบบศักดินา

โลกทัศน์ที่มีต่อเพศชายและเพศหญิง

สังคมให้ค่ากับมนุษย์ที่ประพฤติดีและประณามการกระทำที่เสียหาย ชั่วร้าย สังคมจึงให้อุดมคติทางเพศในแบบที่สังคมยอมรับ มุ่งหวัง และยกย่องเป็นเกี่ยวกับเพศชายและเพศหญิง ซึ่งปรากฏ โลกทัศน์ของกวีที่มีต่อเพศชายเพศหญิงจากการใช้ภาพพจน์ความเปรียบในหลายลักษณะ ดังนี้

1. โลกทัศน์ที่มีต่อเพศชาย

กวีได้สื่อถึงภาพลักษณ์ความเป็นเพศชายในแบบอุดมคติที่สังคมยอมรับและยกย่อง ผู้ชายต้องมีกำลังฤทธิ์เดช ความกล้าหาญ และท่วงทีสง่างาม ชวนมอง เช่น การเปรียบลักษณะของตัวละครชายในอุดมคติกับพญาราชสีห์ ตัวอย่าง การเปรียบฤทธิ์เดชของท้าวดาหาวาทรงพลาญภาพดังราชสีห์ กวีเปรียบโดยใช้ภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (คาหลัง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เล่ม 1, 2514, หน้า 324)

○ เมื่อนั้น	ท้าวดาหาวาญชัยตั้งไกรสร
ครั้นสุริยอัสดงลงรอรอน	พระภูธรเสด็จลงสรงวาริ

2. โลกทัศน์ที่มีต่อเพศหญิง

กวีได้สื่อถึงลักษณะของผู้หญิงในอุดมคติ และธรรมชาติของผู้หญิงในมุมมองที่สังคมยกย่อง เช่น ผู้หญิงเป็นเพศที่งดงาม อ่อนโยน เห็นได้จากการเปรียบตัวละครหญิงกับดอกไม้ ดังเช่น ภาพพจน์แบบอุปมา โดยเปรียบเทียบความงามนางกนิกรกับดอกบัวอันบานรับแสงอยู่ในสระ ความว่า (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2545, หน้า 379)

ดั่งดวงโกเมศวิมลมาศ	ในสระราชสุวรรณเหมหงส์
ฟุ้งบานแบ่งรับแสงสุริยง	ทรงศิริศรีสวัสดิ์วัฒนา

เพศหญิงต้องรักษานวลสงวนตัว เช่น การเปรียบตัวละครที่มีความบริสุทธิ์อันเกิดจากการรักษาพรหมจรรย์กับดวงแก้ว เพื่อสื่อให้เห็นค่านิยมเกี่ยวกับสตรีว่า การรักษานวลสงวนเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้หญิงมีคุณค่า ดังตัวอย่าง การเปรียบนางดิหลารสาที่ครองตนหรือรักษาพรหมจรรย์ให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์กับดวงแก้วมณี ความว่า “น้องคิดว่าจะครองตัวไว้ให้ผ่องแผ้วเพียงแก้วจินดา” (อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 777) กวียังเปรียบหญิงที่ดีต้องรักษาทั้งกาย วาจา และพรหมจรรย์

ในทางตรงกันข้ามหญิงที่มีหลายสามีหรือไม่รักษานวลสงวนตัวเป็นหญิงชั่ว ตัวอย่างเช่น คำพูดของพระรามที่เปรียบหัวใจและการกระทำของนางสีดาคิดว่าแอบคบชู้ว่าเหมือนสัตว์เดียรัจฉานเพื่อแสดงถึงความชั่วช้ายิ่ง ความว่า “เหมือนจิตเดียรัจฉานที่กลางป่า” (รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2544, หน้า 585) กลวิธีทั้งสองตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบในลักษณะภาพพจน์แบบอุปมา

ทั้งอุดมคติของสังคมโดยมุ่งหวังให้เพศชายต้องมีกำลังฤทธิ์เดชความกล้าหาญ และมีความสง่างาม เพศหญิงต้องงดงาม รักษาพรหมจรรย์และรักษานวลสงวนตัวแม้จะมีสามีแล้ว ล้วนเป็นสิ่งที่สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรารถนา ล้วนสะท้อนสภาพสังคมให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิงสืบเนื่องมาจากการแบ่งชนชั้นทางสังคมแบบศักดินาทั้งสิ้น

โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและการครองคู่

การแต่งงานหรือการสมรสก่อให้เกิดครอบครัว การที่ครอบครัวจะปกติสุขนั้นสามีภรรยาจะต้องกระทำต่อกันตามบทบาทหน้าที่ตามลักษณะของสังคม กล่าวคือ สังคมมีส่วนกำหนดบทบาทหน้าที่ตลอดจนคาดหวังการปฏิบัติต่อกันของชีวิตคู่หรือคนในครอบครัว กวีแสดงโลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและการครองคู่ดังนี้

1. หญิงและชายเมื่อแต่งงานกันแล้วถือว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การแต่งงานเป็นการรวมบุคคลเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเป็นครอบครัวเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากกวีใช้ความเปรียบชายหญิงที่เกี่ยวข้องกันกับสำนวน “ทองแผ่นเดียว” หรือเป็น “ทองแผ่นเดียวกัน” เช่นตอนท้าวทศรถเปรียบเทียบการแต่งงานของพระรามกับนางสีดาว่าเป็นการรวมสองแผ่นดินให้กลมเกลียวปรองดองกันเป็นทองคำที่เทรวมเป็นแผ่นเดียวกัน กวีเปรียบโดยใช้กลวิธีภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1, 2557, หน้า 332)

หวังจะเป็นทองแผ่นเดียวกัน

ร่วมชีพชีวันไปวันหน้า

กว่าจะม้วยดินสิ้นฟ้า

เป็นมหามงคลสวัสดิ์

2. สามีภรรยาควรมีฐานะหรือชาติกำเนิดที่เหมาะสมกัน

กวีเสนอว่าในการครองคู่กันนั้น หญิงและชายควรมีฐานะและชาติกำเนิดที่เสมอกัน เห็นได้จากกวีเปรียบเทียบงามของชายหญิงในลักษณะเปรียบคู่ เพื่อสื่อถึงความงามและความเหมาะสมกันในอุดมคติ เช่น การเปรียบเทียบสภาพชายหญิงที่เหมาะสมกันกับแก้วมณีอันมีค่าที่มีตัวเรือนเป็นทองคำ ตัวอย่าง การเปรียบเทียบหน้ากับจินตะหราว่าเหมาะสมกันดั่งแก้วเพชรที่มีเรือนทองคำ กวีเปรียบโดยใช้กลวิธีภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า(อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 72)

บ้ำงว่านารักพระโฉมตรู

จะใคร่ให้เสด็จอยู่หมั้นหยา

ถ้าได้กับพระบุตรศรีโสภา

ตั้งจินดาประดับรับเรือนทอง

กวียังเสนอว่าหากชายและหญิงที่มีความงามหรือลักษณะรูปร่างและฐานะไม่เสมอกันย่อมไม่เหมาะสมกัน โดยกวีมักเปรียบเทียบในลักษณะคู่ตรงข้ามกัน เช่น ลูกปักกับแก้วมณี เพชรที่ถูกรองด้วยทองเหลืองทองคำกับกระเบื้อง กากับหงส์ เป็นต้น ดังตัวอย่างการเปรียบเทียบความไม่เหมาะสมกันของบุษบาภิรมย์กับจรรกา กวีเปรียบเทียบโดยใช้กลวิธีภาพพจน์แบบอุปลักษณ์และอุปมา ความว่า (อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 307)

กระนี้หรือช่างมาตุนาหงัน	เห็นเกินหน้าไกลกันทั้งศักดิ์ศรี
ดั่งเอาปักจี้ร่ายราศี	ปนมณีจินดาค่าควรเมือง
लगคนว่าระตู่จะคู่ครอง	ดั่งเพชรผูกเรือนรองด้วยทองเหลือง
เหมือนทองคำธรรมชาติรุ่งเรือง	มารู้กับกระเบื้องไม่ควรกัน

3. สามีเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งของภรรยา

การใช้ภาพพจน์ความเปรียบของกวีได้สื่อให้เห็นโลกทัศน์ว่าสามีเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งของภรรยา ดังจะเห็นได้จากการเปรียบเทียบว่าหากหญิงไร้อันใดที่สามีแล้ว ก็เหมือนกับเพชรแก้วที่ไร้ทองคำมาเป็นตัวเรือนแหวน ดังเช่นตอนนางสีดากล่าวกับพระรามว่า หากพระองค์ไปประพาสป่า นางนั้นก็อยู่เมืองอย่างไม่สมสง่า เพราะไร้สามีเคียงกาย เหมือนเพชรแก้วที่ไม่ได้อุปบนเครื่องทองอันงดงามก็ย่อมจะหมดความงามไป กวีเปรียบด้วยลักษณะภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1, 2557, หน้า 399)

อันหญิงซึ่งไร้ภักดา	ถึงจะมียศศักดิ์ศรี
ก็ไม่งามแก่ตาในชาติรี	เหมือนมณีไร้เรือนสุวรรณ

นอกจากการใช้ความเปรียบให้เห็นถึงความสำคัญของสามีที่นับว่าเป็น “ศรี” แก่ตัวภรรยาแล้ว กวียังสื่อว่า สามีคือที่พึ่ง และผู้ดูแลภรรยาให้อยู่อย่างมีความสุข ดังจะเห็นได้จากการใช้ความเปรียบเปรียบเทียบตัวละครที่มีบทบาทเป็นสามีกับ จัตรี ร่มไม้ ดังเช่น ตอนนางไวยกาเปรียบว่านางอุษานั้นอยู่ตัวคนเดียวมาแต่กำเนิด ไม่มีที่พึ่งใด ตอนนี้เห็นจะมีแต่พระอุณรุทเท่านั้นที่จะเป็นดังจักรแก้วกั้นกางให้นางร่มเย็นได้ กวีเปรียบเทียบโดยใช้ภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 319)

อันอุษาโคมเฉลาเขวราช	จะตามไปรองบาทบาทศรี
สุริยวงศ์พงศ์พันธุ์ก็ไม่มี	กำพร้าชนนินิบดา
เห็นแต่พระวงศ์เทวัญ	ดั่งจักรแก้วกั้นเกศา
จะจำเรณูศรีสวัสดิ์วัฒนา	ก็เพราะพระเดชาภูธร

4. ภรรยาที่มีหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้สามี

ด้านบทบาทหน้าที่ของภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อสามีและครอบครัว พบการเปรียบเทียบตัวละครที่มีสถานะเป็นภรรยาภักทาส และเกือกทอง เพื่อสื่อว่าภรรยาที่มีหน้าที่รับใช้ปรนนิบัติสามี ดังตัวอย่าง นางอุบล เกสรสั่งสอนลูกก่อนเข้าพิธีแต่งงานกับพระอนุรุทว่า ให้รักพ่อผิวแม่ผัวตั้งพ่อแม่ตน และให้นอบน้อม ถ่อมตัวกับสามีเยี่ยงทาส กวีเปรียบด้วยลักษณะการใช้กลวิธีทางภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่อง อนุรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2559, หน้า 74)

ผัวรักอย่าได้ทะนงจิต	<u>จงคิดถ่อมตัวตั้งทาสี</u>
ปรนนิบัติรักษาพระภู่มี	อย่าให้รำคิระคายใจ

จะเห็นว่า ด้วยระบบสังคมแบบศักดินาที่เน้นให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง จึงมีผลอย่างชัดเจนต่อค่านิยมและแนวปฏิบัติต่อสถาบันครอบครัว หรือครอบครัวและการครองคู่ของชายหญิงด้วย **โลกทัศน์ที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม**

ภาพพจน์ของกวีที่สะท้อนสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ การเมืองการปกครอง ค่านิยมที่บุคคลพึงปฏิบัติ และความเชื่อความศรัทธา กวีแสดงโลกทัศน์ในแต่ละลักษณะ ดังนี้

1. โลกทัศน์ที่มีต่อการเมืองการปกครอง

กษัตริย์หรือผู้ปกครองที่ดีต้องมีธรรมเป็นหลักในการปกครอง เช่น หลักทศพิธราชธรรมในการปกครองบ้านเมืองให้สงบสุข เป็นจริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประพฤติเป็นหลักธรรมประจำพระองค์ หรือคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ปรากฏในตอน ท้าวทศรถจะมอบราชบัลลังก์ให้แก่พระรามและตรัสสั่งสอนธรรมะที่กษัตริย์ควรปฏิบัติต่ออาณาประชาราษฎร์ในอาณาจักร เพื่อก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นปกติสงบสุข กวีเปรียบโดยใช้กลวิธีภาพพจน์แบบอุปมาและอุปลักษณ์ ดังความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1, 2557, หน้า 375)

พ่อจะให้ครองสมบัติ	<u>สืบวงศ์จักรพรรดิณา</u>
จงตั้งอยู่ในทศธรรมา	<u>เป็นตราฐโลกทั้งไตรดา</u>
เจ้าจงเลี้ยงเสนาพลากร	<u>ให้ถาวรตั้งร่มพฤกษาสา</u>
เอาความสัตย์สุจริตเป็นประธาน	<u>คือรากแก้วกิ่งก้านดอกใบ</u>
<u>อันฝูงสัตว์จตุบาททวิบาท</u>	<u>จะเกลื่อนกลาดมาพึ่งอาศัย</u>
จงเอาเมตตานั้นแผ่ไป	<u>ดั่งกลั่นดอกไม้อันตระการ</u>
จะหอมจรทุกประเทศ	<u>เย็นแก่ศไปทั่วทิศาสา</u>
<u>ทานนั้นต่างผลโอพา</u>	<u>หวานให้บำเหน็จโดยตรา</u>
แก่หมู่เสนีย์พล	<u>ประชานยาจกถ้วนหน้า</u>
<u>ตัด โลกเอาความกรุณา</u>	<u>เป็นบุญจมหานที</u>

ไหลมาไม่รู้สุคนธ์	อาบกินเป็นสุขเกษมศรี
อย่าเบียดเบียนไพร่ฟ้าประชาชี	ให้มีความเดือดร้อนเวทนา
<u>น้ำเย็นฝูปลาก้ออาศัย</u>	<u>ปักขาฟุ้งไม้ไผ่หนา</u>
ปากกว้างย่อมมีมฤคา	พากันมาอยู่สำนัก
จงแผ่เศวตราชยศ	ให้ปรากฏเกียรติไปทั่วไตรจักร
แก่มนุษย์เทวัญคนธรรพ์ยักษ์	ลูกรักจงฟังพ่อสอนไว้ ๆ

ตัวอย่างข้างต้น กวีแสดงคติเปรียบเทียบหลักธรรมในการปกครองของกษัตริย์ที่พึงปฏิบัติ 10 ประการ เปรียบว่า เปรียบทศพิธราชธรรมเป็นตราของโลกรทั้งสามให้ร่มเย็นร่มไม้อันให้เงาแก่ฝูงสัตว์ กษัตริย์พึงถือความสัตย์สุจริตความซื่อตรงเป็นรากแก้วที่ยึดกิ่งก้านดอกใบของต้นไม้ซึ่งจะให้ร่มเงาแก่ฝูงสัตว์ให้ได้ อาศัย ฟุ้งถือความเมตตาให้แผ่ไพศาลไปดั่งกลิ่นของดอกไม้อันหอมขจรไปทั่วทุกทิศ กษัตริย์พึงถือทานหรือการให้เป็นบำเหน็จแก่เสนาไพร่พลและประชาชนเช่นเดียวกับผลของต้นไม้ ฟุ้งตัดความโลภถือเอาความกรุณาเป็นน้ำหล่อเลี้ยงพสกนิกรดั่งเช่นน้ำในมหานทีสีทันดร ซึ่งเกิดเป็นปัญจมหานทีสีทันดร หรือแม่น้ำสำคัญทั้งห้าสายของอินเดีย ฟุ้งไม่เบียดเบียนให้เกิดความเดือดร้อน หากกษัตริย์ดำรงธรรมได้ดั่งงามไม่คลาดจากธรรมแล้ว ย่อมที่จะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ผู้น้อยและฝูงสัตว์โลกก็ย่อมได้พึ่งพาอาศัยดั่งเช่นน้ำที่เย็นปลาก้ย่อมจะมาอาศัย ป่าไม้ ที่มีใบหนาอุดมสมบูรณ์ย่อมจะมีนกมาพึ่งพิง แม้นปากกว้างใหญ่ดั่งบารมีของกษัตริย์ที่แผ่ไพศาลพระเกียรติคุณไปฉับใด ฝูงสัตว์ก็ย่อมอาศัยอย่างมีความสุขด้วยความร่มเย็นเป็นปกติสุขที่เกิดจากบารมีที่กษัตริย์ได้ประพฤติธรรมอย่างพึงประพฤตินั้น

กล่าวได้ว่า ทศพิธราชธรรมเป็นคุณธรรมของกษัตริย์และนักปกครองพึงปฏิบัติพึงดำรงไว้เพื่อยังประโยชน์สุขต่อบ้านเมือง อาณาจักร รวมถึงไพร่ฟ้าราษฎร และอีกนัยหนึ่งคุณงามความดีที่ประพฤติกษัตริย์ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมให้เลื่อมใสศรัทธาต่อสถาบันกษัตริย์ เป็นการเสริมอำนาจและความเด็ดขาดเพื่อผลทางการปกครองด้วย สถาบันกษัตริย์จึงดำรงไว้ซึ่งศูนย์รวมสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวและเป็นผู้นำทางจิตใจของพสกนิกรสืบมาแต่ในอดีต

2. โลกทัศน์ที่มีต่อค่านิยม

ค่านิยม เป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังและยกย่อง เช่น ค่านิยมการยกย่องผู้ที่มีคุณธรรม ประการต่าง ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู หรือสิ่งที่คุณคณาในสังคมให้ความคาดหวัง เช่น ความภาคภูมิใจหรือเกียรติศักดิ์ศรี กวีสะท้อนให้เห็นค่านิยมในด้านต่าง ๆ ผ่านการใช้ภาพพจน์ ดังนี้

2.1 ความซื่อสัตย์

กวีเปรียบเทียบความซื่อสัตย์กับเขาพระสุเมรุที่เป็นหลักของจักรวาลและไม่อาจเอนเอียงได้ง่าย ตัวอย่างพระฤๅษีสวามิตรเปรียบพระรามว่าเป็นผู้ถือสัตย์ดั่งเขาพระสุเมรุที่ไม่หวาดหวั่นแม้จะถูกลมเวรัมพพัดก็ตาม กวีเปรียบโดยใช้กลวิธีภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1, 2557, หน้า 472)

๑ เมื่อนั้น	สองพระอาจารย์มานขยัน
ได้ฟังพระองค์ทรงสุพรรณ	ถือสัตย์ตัดมันตรงไป
คั่งหนึ่งเขาพระเมรุมาศ	ต้องเวรมีพวดไม่หวาดไหว
กตัญญูสู้เสียดชีวล้าย	ตั้งใจจะล้างอสุรา

การเปรียบเทียบชื่อสัตย์ของวจา คำสัตย์ญาที่มั่นคง ผู้พูดที่มีสัตย์สัตย์ญากว่าแล้วมีอากกลับ ถ้อยคำเป็นอื่นได้ เช่น เปรียบคำสัตย์ญากับงาช้างที่งอกออกมาแล้วจะไม่หดคืนด้วยลักษณะภาพพจน์แบบ อุปมา ดังความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช เล่ม 1, 2557, หน้า 382)

จะได้อยู่แต่สัตย์สัตย์ญาเจ้า	คำเราสั่งแล้วคั่งงาสาร
กลายกลับก็จะได้อัประมาณ	นงคราญไม่คิดปราณี ฯ

2.2 ความกตัญญู

กวีใช้ภาพพจน์ความเปรียบหลายความเปรียบในกลอนบทละครในได้สะท้อนให้เห็นค่านิยมของคนไทยในด้านความกตัญญู ตัวอย่างเช่น นางอุษากล่าวเปรียบพระคุณฤๅษีที่ได้เลี้ยงดูนางกับพระคุณของพ่อแม่ ด้วยการเปรียบในลักษณะภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2559, หน้า 62)

โอ้พระอัยกาเจ้าเอ๋ย	พระเคยปกป้องรักษา
แต่เยาว์ค้อมเท่าจำเริญมา	สิ่งใดมิให้อนาทร
พระเลี้ยงตั้งบิตุเรศชนนี้	หลานนี้มีได้แทนพระคุณก่อน
ควรฤจะมาพราจากจจร	ไปถึงนครรัตนา

2.3 ความรักเกียรติรักศักดิ์ศรี

คนไทยเป็นคนที่รักหน้าตาความรักเกียรติรักศักดิ์ศรี เห็นได้จากการใช้ความเปรียบความอับอายของตัวละครที่เกิดจากความพ่ายแพ้ หรือการถูกหมิ่นเกียรติ และศักดิ์ศรีโดยตัวละครมักกล่าวว่า หน้าตาเกียรติและศักดิ์ศรีที่ถูกหมิ่นหรือการพ่ายแพ้นั้น ทำให้เกิดความอับอายเป็นอย่างยิ่ง ดังตัวอย่างการเปรียบเทียบความอายด้วยภาพพจน์แบบอุปมาพจน์ (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2545, หน้า 81)

แม้มีตามไปล้างอายกรุงพาม	อันความอับประมาณดิฉัน
จะติดตัวอยู่ชั่วฟ้าดิน	จะผินพักตร์ไปไหนก็ไม่งาม

3. โลกทัศน์ที่มีต่อความเชื่อ

คนไทยมีความคิดความเชื่อจากหลายแหล่ง ที่เห็นได้ชัดเช่น ความเชื่อเรื่องภพแดนตามคติไตรภูมิ ซึ่งสัมพันธ์กับชีวิตและการประพฤติปฏิบัติ การใช้ภาพพจน์ของกวียังสะท้อนให้เห็นความเชื่อในด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ความเชื่อเรื่องเวรกรรม

ความเชื่อเรื่องกรรม เป็นความเชื่อสำคัญต่อชีวิตคนไทยและมีอิทธิพลต่อความคิดและการกระทำของคนไทยมาก การใช้ภาพพจน์ของกวีได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องกรรม ตัวอย่าง ตอนอิเหนาพรรณนาครัญาครัญความรักที่มีต่อนางบุษบาได้กล่าวถึง “บุญ” และ “บาป” เป็นสิ่งที่ทำให้คนได้พบกับความรักและต้องพลัดพรากจากความรักด้วยภาพพจน์แบบบุคคลวัต ต่อด้วยใช้ภาพพจน์แบบคำถามเชิงวาทศิลป์ประกอบลีลาในการพรรณนา ความว่า (อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 393)

งามพักตร์งามโฉมประโลมจิต

ยังคิดเตือนตาอยู่ไม่รู้หาย

บุญใดได้ต้องประคองกาย

บาปใดพรากสายสมรไกล

หรือปางก่อนเราเคยพรากสัตว์

ให้คู่เกล้าเขาพลัดหรือไฉน

เวรามาเตือนภูวนาย

จึงพรากน้องไปให้จรกา

3.2 ความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิด

คนไทยมีความเชื่อเรื่องชาติภพ และเชื่อว่ามนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะถึงนิพพาน เช่น ตัวอย่าง ตอนที่อิเหนาและบุษบาจำกันได้ กวีเปรียบว่าเหมือนคนที่ตายไปแล้วเกิดใหม่มาพบกันอีก ความว่า (อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546, หน้า 786)

๑ เห็นพระน้องทรงโสภกันแสงให้

พระสวมสอดกอดไว้แล้วรับขวัญ

ดังตายแล้วเกิดใหม่ได้พบกัน

อย่าโสภคล้ายนักเลยก็เลย

3.3 ความเชื่อเรื่องบุญวาสนา

คนไทยมีความเชื่อเรื่องบุญวาสนาเกี่ยวพันกับการประกอบบุญหรือกรรมในชาติก่อน ซึ่งส่งผลในชาติต่อมา กวีแสดงโลกทัศน์ด้านความเชื่อเรื่องบุญวาสนาผ่านภาพพจน์ ดังตัวอย่างการใช้ภาพพจน์แบบการแผ่ขยาย ซึ่งเป็นลักษณะการกล่าวโดยที่ความคิดที่เจตนาจะสื่อสารนั้นแตกต่างหรือตรงกันข้าม ความหมายตามตัวอักษรของข้อความที่ใช้ ดังตอนนางศรีสุดา กล่าวว่านางและพระอุณรุทเคยมีบุญกุศลด้วยกัน แต่วาสนาไม่ได้สร้างมาคู่กัน ความว่า (บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2545, หน้า 354)

ซึ่งกุศลผลบุญได้เคยคู่

เชิญอยู่ให้สุขเกษมสันต์

วาสนาไม่ได้สร้างมาด้วยกัน

จะขอลาทรงธรรมไปบุรี

3.4 ความเชื่อเวทมนต์คาถา

ความเชื่อเวทมนต์คาถา ซึ่งเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ ดังตัวอย่าง การเปรียบเทียบหนักไม่เคลื่อนคลายกับการเอาสายยนต์มาผูกไว้ ปรากฏตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีอุโมงค์แล้วเอาก้อนหินปิดปากถ้าเอาไว้เป่ามนตร์ไว้ในก้อนหินที่ปิดผนึกถ้าหนักดั่งเอาสายยนต์มาผูกไว้กับปากถ้ายากที่จะเปิดได้ด้วยลักษณะภาพพจน์แบบอุปมา ความว่า (บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 3, 2557, หน้า 145)

๐ เฉพะพระเวทขุนยักษ์	ศิลาหนักลั่นเลื่อนลงสามหน
ตรึงแน่นกับแผ่นสุชาติล	คั่งหนึ่งสายยนต์มาผูกไว้
ถึงมนุษย์ครุฑาสุรารักษ์	จะยกผลึกเท่าไรก็ไม่ไหว
เสร็จแล้วจึงตรงเข้าไป	ยังในมณฑลพิธีกรรม ฯ

ดังได้กล่าวมานี้ จะเห็นว่าการใช้ภาพพจน์ความเปรียบในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของกวี ทั้งในด้านโลกทัศน์ที่มีต่อชีวิต ได้แก่ ธรรมชาติของมนุษย์ ความรัก ความสุข ความทุกข์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางความแปรเปลี่ยนไม่เที่ยงของชีวิต สะท้อนให้เห็นสังขรณ์ของชีวิตตามคติพุทธศาสนา หรือ “พุทธธรรม” ส่วนด้านโลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพและชาติกำเนิด ปรากฏโลกทัศน์ที่มีต่อกษัตริย์และไพร่ฟ้าราษฎรอย่างโดดเด่น อาจเนื่องจากสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นสังคมศักดินา มีชนชั้นปกครอง คือ พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำสูงสุด โดยมีขุนนางเป็นผู้สนองรับราชการและมีสิทธิ์เหนือราษฎร ด้านโลกทัศน์ที่มีต่อเพศชายและเพศหญิง กวีแสดงให้เห็นอุดมคติทางเพศในแบบที่สังคมยอมรับ มุ่งหวัง และยกย่อง แต่ก็สะท้อนสภาพสังคมให้เห็นว่าสังคมให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง ทั้งนี้เพราะสืบเนื่องมาจากการแบ่งชนชั้นทางสังคมแบบ “ศักดินา” ทั้งสิ้น ลักษณะเช่นนี้จึงปรากฏในด้านโลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและการครองคู่ด้วย และยังปรากฏในด้านโลกทัศน์ที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด

สรุป

เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของกวีที่สะท้อนจากการใช้ภาพพจน์ความเปรียบในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะเห็นว่า การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีนอกจากจะมีบทบาทในมิติวรรณคดีและวรรณศิลป์แล้ว ยังมีบทบาทในมิติที่เป็นสื่อกลางสะท้อนโลกทัศน์ของกวีผู้แต่ง ในด้านโลกทัศน์ที่มีต่อชีวิต โลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพและชาติกำเนิด โลกทัศน์ที่มีต่อเพศชายและเพศหญิง โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและการครองคู่ และโลกทัศน์ที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีพันธกิจหรือหน้าที่สำคัญในการสะท้อนสังคม อบรมสั่งสอน ให้คติธรรม หรือกล่อมเกล่าผู้อ่านให้รู้จักคุณงามความดีและความเป็นจริงของชีวิตเพื่อยังประโยชน์ในการยกระดับจิตใจของผู้อ่านผู้ฟังวรรณคดีซึ่งถือเป็นบทบาทในมิติด้านการสื่อสารแก่ผู้อ่านอีกด้านหนึ่งด้วย ดังที่ กุสุมา รักษยณิ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562, หน้า 2) กล่าวว่า “... วรรณคดีมีบทบาทเหมือนงานศิลปะประเภทอื่น ๆ คือ สร้างความบันเทิงและความจรใจ ความบันเทิง

คือความอึดใจอึดอารมณ์เมื่อได้เสพผลงานศิลปะเช่นเดียวกับความอึดท้องเมื่อได้เสพอาหาร ส่วนความจรโลงใจหมายถึงความผ่อนคลาย ชื่นบาน และร่าเริง หายจากความหมกมุ่นกังวล มีจิตใจที่ชัดเจนและมีอารมณ์ที่กล่อมเกลามาแล้ว วรรณคดีจึงนับได้ว่าเป็นสิ่งที่กล่อมเกลามนุษย์ให้รู้จักความงาม ความดี และความ เป็นจริงของชีวิต...”

ภาพพจน์ที่สะท้อนโลกทัศน์ของกวีมีความสำคัญและมีคุณค่าในการสะท้อนสังคม อบรมสั่งสอน ให้คติธรรม หรือกล่อมเกล่าผู้อ่านให้รู้จักคุณงามความดีและความเป็นจริงของชีวิต อันยังประโยชน์ในการยกระดับจิตใจและจรโลงใจผู้อ่านผู้ฟังไปด้วย ภาพพจน์ที่สะท้อนโลกทัศน์ของกวีจึงมีค่าทั้งด้านสังคมและด้านคุณธรรมควบคู่กัน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). *วรรณคดีวิภังค์* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: สกสค. ลาดพร้าว.
- ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต. (2561). *ความเปรียบและบทบาทของความเปรียบในพระอภัยมณี* นิตานคำกลอนของสุนทรภู่. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดาหลัง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เล่ม 1 - เล่ม 2 (พิมพ์ครั้งที่ 3). (2514). พระนคร: แพร่พิทยา.
- นิตยา แก้วคัลณา. (2551). *การสืบสรรค์จินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1 - 4. (2557). กรุงเทพฯ: นครสาส์น.
- บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2544). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พิมพ์ครั้งที่ 3). (2516). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. (2545). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (2559). นครปฐม: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ของพระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2532). *คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2560). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* (แก้ไขเพิ่มเติม).

กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.

สรวง ศรีเพ็ญ. (2556). *เทวกำเนิด* (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพฯ: อมรินทร์ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2549). *เจมจันท์นังกังสตาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ:

โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2521). *โลกวรรณคดีไทยภาคใต้*. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา,

ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้.

อิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พิมพ์ครั้งที่ 15). (2546). กรุงเทพฯ:

ศิลปาบรรณาการ.